

УДК 82-1.08«19-20»

СВЕНЦИЦЬКА Еліна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, вул. Дж. Макейна, 33, 01042, м. Київ, Україна (elinasvm@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0112-1504>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.23>

Бібліографічний опис статті: Свенцицька, Е. (2021). Символ і метафора в поезії молодших символістів (на матеріалі віршів В. Іванова). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 47, 171–178.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.23>

СИМВОЛ І МЕТАФОРА В ПОЕЗІЇ МОЛОДШИХ СИМВОЛІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШІВ В. ІВАНОВА)

Анотація. Мета статті – показати, що слово метафоричне й символічне в поезії символістів є явищами взаємозумовленими, і виявити, спираючись на аналіз поезій В. Іванова, як саме вірш стає символічним завдяки реалізації певної метафоричної структури.

Методологія роботи – це, по-перше, метод цілісного аналізу, розроблений донецькою філологічною школою, а також метод герменевтичного аналізу, заснований на положеннях Г.-Г. Гадамера, висловлених у статті «Істина і метод», тобто відтворення смислової перспективи, властивої певному авторові.

Новизна отриманих результатів. Звернення до іванівської праці «Дві стихії в російському символізмі» допомогло з'ясувати, що мислення цього автора постулює онтологічну цінність особистості, у всій безлічі буття явищ він бачить іпостасі єдиної сутності. Виникає смислова перспектива означення єдиної сутності через низку уподібнень. Саме тому в основу низки віршів В. Іванова покладено множинну метафору, свого роду решітку означень, виражених метафорами. У кожному з проаналізованих творів (вірші «Виллов», «Альпійський ріг», цикл «Ліра і вісь» тощо) поет устанавлює декілька рівнів метафоризації, у яких реальний та ідеальний плани постійно міняються місцями. Метафоричне уподібнення різних предметів вибудовує переходи з одного рівня на інший. Виникає своєрідний синтез, речі стають прозорими, рухливими, пронизаними висхідними струменями. Саме такий динамічний буттєвий символ дає можливість сконцентрувати й оживити змісти, що вже відійшли, взаємодіяти зі світовим культурним контекстом. Він має певну структуру – кристал, грані якого окремі й самоцінні, однак глибинно єдині, до того ж ця єдність живе в кожній із граней.

Автор доходить висновку, що вицленована структура проявляє також основну тенденцію іванівської творчості: уможляд безпосереднього почуття, інстинкту, тобто героїчна спроба за допомогою раціонального осягання, аналізу прорватися до відчуття злитості всього з усім.

Ключові слова: символ, метафора, символічна реальність, ознаменування, відповідності.

SVENTSYTSKA Elina – Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and Journalism, V. I. Vernadsky Taurida National University, 33, J. McCain str., Kyiv, 01042, Ukraine (elinasvm@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0112-1504>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.23>

To cite this article: Sventsytska, E. (2021). Symbol i metafora v poezii molodshykh symbolistiv (na materialy virshiv V. Ivanova) [Symbol and metaphor of the poetry of the younger symbolists (based on the poems by V. Ivanov)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology"*

Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 47, 171–178. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.23> [in Ukrainian].

SYMBOL AND METAPHOR OF THE POETRY OF THE YOUNGER SYMBOLISTS (BASED ON THE POEMS BY V. IVANOV)

Summary. *The aim of this article is to show that metaphorical and symbolic word in the symbolist poetics are the interdependent phenomena, and to reveal how a poem becomes symbolic through the realization of a certain metaphorical structure, based on the analysis of V. Ivanov's poems.*

Methods. *Analyzing the works, we used the method of integral analysis, developed by the Donetsk Philological School, as well as the method of hermeneutic analysis, based on H.-G. Gadamer's concepts, expressed in the article "Truth and Method" – that is, the reproduction of the semantic perspective, characteristic of the given author.*

The scientific novelty of the obtained result. *The study of Ivanov's work "Dve stihii v russkom simbolizme" ("Two Elements in the Russian Symbolism") has led to the conclusion that the author's thinking is personalized and creates entities; in the numerous phenomena of existence, he sees a single personal entity. Thus arises the semantic perspective of defining a single essence through a series of comparisons. This is why a number of Ivanov's poems are based on multiple metaphor, a framework of definitions expressed in metaphors. In each of the analyzed works ("Ulov" – "The catch", "Alpiyskiy rog" – "Alpine horn", the cycle "Lira i os" – "Lyre and axis"), the poet establishes several levels of metaphorization, where the real and the ideal planes are constantly exchanging places. The metaphorical comparison of different objects builds transitions from one level to another. Thus, a kind of synthesis emerges, things become transparent, flexible, and they are permeated by upward currents. It is this dynamic symbol of existence that makes it possible to accumulate and revive the past content, and interact with the world cultural context. It has a certain structure – a crystal, whose facets are separate and intrinsically valuable, but deep down they are united, and this unity lives in each of the facets.*

Author concludes that the detected structure also expresses the main tendency of Ivanov's creative work: *the contemplation of an immediate feeling, an instinct, i.e. a heroic attempt to break through to a sense of the unity of everything with everything through rational comprehension and analysis.*

Key words: *symbol, metaphor, symbolic reality, designation, correspondence.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що символізм як новий тип філософської й поетичної свідомості починається з відродження містичного світовідчуття, тобто відчуття живої, безпосередньої присутності у світі сакрального, зокрема платонівського світу ідей. Перетворення життя, яке мала на меті символістська творчість, неможливе було без перетворення слова, його оживлення, звільнення від звичних значеннєвих нашарувань. Не дивина, що слово тропеїчне, метафоричне набувало великого значення в цьому процесі. Однак стосовно співвідношення використання метафори й створення символів у сучасній літературознавчій науці немає єдиної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, Р. Якобсон пише: «На обращении в троп реальных образов, на метафоризации основан символизм как поэтическая школа» (Якобсон, 1987, с. 283). Більш розгорнуто про

це саме йдеться у відомій статті В.М. Жирмунського «Метафора в поезиці російських символістів»: «В поэтике русских символистов, связанных с романтизмом глубоким внутренним родством и непосредственной исторической преемственностью, «метафорический стиль» является одним из наиболее существенных признаков романтического искусства» (Жирмунский, 1999, с. 225). У цій розвідці автор показує, що «метафора стала мифом» (Жирмунский, 1999, с. 226), і, звертаючись до аналізу творів О. Блока, зазначає, що «поэт заставляет нас приемами метафорического стиля почувствовать то таинственное и бесконечное содержание, которое поэт-романтик вкладывает в изображение мистической любви» (Жирмунский, 1999, с. 235). Із сучасних дослідників В.С. Баєвський уважає: «Главная дорога превращения мертвого слова в живое, в символическое – метафоризация» (Баевский, 2014, с. 336).

З іншого боку, Г.К. Косиков взаємодію метафори й символу вважає неможливою: «Жизненная среда метафоры, которой та вполне способна довольствоваться, – это круг эмпирически данных вещей, способных существовать совершенно разрозненно. Независимо друг от друга и не имея друг перед другом ни преимуществ, ни ответственности» (Косиков, 1993, с. 8). Таким чином, символ виводять за межі системи тропів через відсутність у ньому переносного значення. Так само вирішено проблему співвідношення метафори й символу в книзі Т.І. Єрмілової «Теорія й образний світ російського символізму»: «В основе своей символ имеет всегда переносное значение. Взятый же в словесном выражении – это троп. В представлении же самих символистов символ принципиально противостоит тропу – как неразложимое единство, лишённое оттенка «переносного смысла». Когда в образе нужно разгадывать заданный «второй план», – это ложно-символический образ» (Ермилова, 1989, с.14).

Отже, з одного боку, заперечення будь-якого співвідношення між метафорою й символом, розведення їх по різних рівнях поезики, з іншого – символічне світовідчуття як метафорогенне середовище. До речі, самі символисти якраз не заперечували цього зв'язку. Принаймні А. Белый писав у статті «Магія слова»: «Психологически всякое словообразование претерпевает три стадии развития: 1) стадию эпитета; 2) стадию сравнения, когда эпитет называет новый предмет; 3) стадию аллюзии (намека, символизма), когда борьба двух предметов образует новый предмет, не содержащийся в обоих членах сравнения: стадия аллюзии претерпевает разные фазы, когда совершается перенос значения по количеству (стадия синекдохи), по качеству (метонимия), когда совершается замена самих предметов (метафора). В последнем случае получаем символы, т. е. неразложимое единство» (Белый, 1994, с. 140).

Тобто метафора є творчим, «органічним» началом у мові, поєднання слів народжує метафору, метафора ж переходить у символ, коли уявляється як реальність творчої свідомості.

Мета статті – показати, що слово метафоричне й символічне в поезиці символістів

є явищами взаємозумовленими, і виявити, як саме вірш стає символічним завдяки реалізації певної метафоричної структури.

Завдання роботи:

1) надати теоретичне обґрунтування взаємодії й взаємопереходів метафори й символу, спираючись на загальносимволістську теорію відповідностей;

2) виявити систему взаємодії метафор у віршах «Вилов», «Альпійський ріг» і циклі «Ліра і вісь» В. Іванова;

3) визначити змістове наповнення цієї метафоричної структури й відповідну їй роль творчого суб'єкта в наведених творах.

Виклад матеріалу. Символ у символістів – спосіб вибудовування відповідностей між світом сакральним, світом особистісним і світом творчим. Ці відповідності, однак, не можна назвати «майже однозначними», як пише О.Є. Барзах (Барзах, 1995, с. 8). Вони принципово багатозначні й засновані водночас на ототожненні й розподібненні, на низці метафор, пов'язаних одна з одною у своєрідний ланцюг, у якому й циркулюють смисли. Тропеїчне слово, «риторически усложненное извитие словес» (Гофман, 1937, с. 99–100) пов'язане, на думку С.Н. Бройтмана, «с поняттям, различием, рефлексией» (Бройтман, 2001, с. 55). Рефлексія ж передбачає не тільки виокремлення цього одиничного феномена, а й відновлення його зв'язків з іншими, створення якоїсь нової єдності.

Метафора, за цією логікою, є способом пізнання сутностей, до того ж пізнання синтетичного, спрямованого на єдину сутність у множинності явищ. Це не розкладання єдиного поняття («Чтобы изобразить скрипку вообще, Пикассо обречен разлагать ее» (Иванов, 1994с, с. 110)). Розкладання – це закономірність постміфологічної свідомості, за В. Івановим, свідомості, заснованої насамперед на індивідуальному баченні, що розкладає загальне на низку відбитків, які не можна звести один до одного. Подоланню роздільності не тільки індивідів, а й насамперед їхнього бачення світу і слугує актуалізація міфологічного світобачення. Тут, навпаки, єдине, загальне проявляється в безлічі окремих явищ своїми різними гранями, залишаючись самим собою: «Непосредственно доступна и общечеловечески близка к нам мистика Дионисова

богопочитання, равная себе в эзотерических и всенародных ее формах. Она вмещает Диониса-жертву, Диониса воскресшего, Диониса-утешителя в круг единого целостного переживания и в каждый миг истинного экстаза отображает всю тайну вечности в живом зеркале внутреннего, сверхличного события исступленной души» (Иванов, 1994b, с. 29).

Тут певна множинність утілюється в єдиному, а єдине втілюється в множині. Подія цього втілення водночас і внутрішня, і понадособистісна, тобто відбувається й у таємній глибині індивідуальності, й об'єктивно, у реальності поза нею, при цьому зрівнюються, стають взаємозамінними мить і вічність. У цих характеристиках переживання Бога проявляється злиття протилежностей, аналогічне тому, що й у характеристиках самого Бога.

По суті, мислення В. Іванова постулює онтологічну цінність особистості, у всій безлічі буття явищ він бачить іпостасі єдиної сутності. Однак «цілісне переживання», про яке йдеться, уже не може бути поділеним на складові частини й ними не вичерпується, тож може бути визначене тільки через низку ознак. Так виникає смислова перспектива означення єдиної сутності: «В те далекие эпохи, когда мифы творились воистину, они отвечали вопросам испытующего разума тем, что знаменовали *realia in rebus*. Не для того, чтобы украсить понятие солнца или окрасить его восприятие определенным оттенком, древний человек нарек его титаном Гиперионом или лучезарным Гелиосом, но чтобы ознаменовать его ближе и правдивее, чем если бы он изобразил его в виде нечеловекоподобного светящегося диска... И когда приходил другой мифотворец и возражал первому, что Солнце не Гелиос и не Гиперион вместе, а именно Гелиос, тогда как Гиперион его отец, и когда пришли потом новые мифотворцы и сказали, что Гелиос – Феб, и наконец, еще позднее пришли орфики и мистики и провозгласили, что Гелиос – тот же Дионис... то спорили о всем этом испытатели сокровенного существа единой *res*, и каждый стремился сказать о той же *res* нечто углубленнее и реальнее, чем его предшественник, восходя, таким образом, от менее к более субстанциальному познанию вещи божественной» (Иванов, 1994а, с. 158).

І Діоніс, і Сонце, й інші засадничі реалії В. Іванов передає через низку явищ, кожне з яких є все точнішим їх ознаменуванням. Але при цьому кожен з елементів цієї множинності виявляється в процесі ознаменування прирівняним до іншого, також як і суб'єкти, що дають нові імена божественної *res*, тим самим виявляються об'єднаними поверх часів і просторів, які їх розділяють.

Саме тому в основу низки віршів В. Іванова покладено множинну метафору, свого роду решітку означень, виражених метафорами.

Вірш «Вилон» (збірка «*Cor ardens*») являє собою саме таку складну метафоричну конструкцію: гай уподібнюється храму, завеса храму – апостольському неводу, невід – пісні «у преддверья белого храма» (Иванов, 1995а, с. 263). Цей ряд відповідностей вибудовано на основі спільної ознаки: убогість, старість, руйнування. Але ознака, проходячи через цей ряд метафор, поступово видозмінюється, зберігаючи глибинну незмінність: те, що стосовно листя виглядає вбогістю, прикладене до храму, виявляється особливим візерунком, красою, завдяки якій і можна побачити, що гай – це храм. Але краса храму знову обертається вбогістю й руйнуванням («Завесы – что рыбарей Господних / Неводы, раздранные уловом» (Иванов, 1995а, с. 263)), які знову перетворюються на «священные лохмотья». Граничне руйнування матерії виявляється створенням краси, до того ж краси сакральної, максимально наближеної до Божества. Повного виявлення ця закономірність сягає в епітетах, прикладених до пісні («золотая, нищая песня»). Саме ознака вбогості створює циклічну завершеність композиції – пісня, як і листя, з якого все почалося, постає і золотою, і вбогою (Порівняємо: «Обнищало листья золотое» – «золотая, нищая песня» (Иванов, 1995а, с. 263)).

Однак знову ж таки це аж ніяк не «страшный контрданс соответствий» (О.Е. Мандельштам), коли одна абстрагованість породжує іншу. Природний простір – осінній гай – подібний до церкви. Церква – другий, ідеальний член порівняння, проте в процесі розгортання тексту він набуває реальних рис: «Дым повис меж белыми столбами, / Над дверьми сквозных узорчий / Завесы...» (Ива-

нов, 1995а, с. 263). До цієї реальності відразу добудовано невидимий, підсвідомий план («... что рыбарей Господних / Неводы...» (Иванов, 1995а, с. 263)), стосовно якого храм постає цілковитою реальністю.

У вірші реалізована двоїстість метафори: позначене стає позначенням, що породжує інші позначені. Тут діє барочний принцип неточних уподібнень – у риторичній конструкції, заснованій на метафорі, загальна ознака нестатична, а змінюється в міру накопичення метафор. Власне, В. Иванов теж створює «мерцание символа» (А. Белий), конструкцію, що породжує це мерехтіння.

Складніша побудова у вірші «Альпійський ріг». По-перше, тут переосмислено пушкінський вірш «Відлуння». В О. Пушкіна роль відгуку виконує поет, а джерелами звуку постають світ, природа. У В. Иванова поет саме той, хто викликає відлуння, а саме відлуння – природа, світобудова. Так виникає послідовний ряд аналогій. Спочатку відношення звуку рога й відлуння уподібнюються впливу поета на слухача: «О гений! как сей рог, / Петь песнь земли ты должен, чтоб в сердцах / Будить иную песнь...» (Иванов, 1995в, с.125). Потім вони ж – співвідношенню Бога й природи: «Природа – символ, как сей рог. Она / Звучит для отзвука, и отзвук – Бог» (Иванов, 1995в, с. 125).

Три шари метафор з'єднані як горизонтально, так і вертикально, змісти циркулюють в обох напрямках, переходячи з одного рівня на інший, організовуючи й поступ до сакрального, і сходження до реального, предметного світу. Цим трьом рівням відповідає трикомпонентна композиція вірша. Перший компонент – картина: «Средь гор глухих я встретил пастуха, / Трубившего в альпийский длинный рог» (Иванов, 1995в, с. 125). Другий – її осягнення творчою особистістю: «И думал я: «О гений! как сей рог / Петь песнь земли ты должен...» (Иванов, 1995в, с. 125). І третій компонент – голос відлуння: «И из-за гор звучал отзывный глас...» (Иванов, 1995в, с.125)).

Творче «я», таким чином, прирівняне до звуку рога. І справді, йому, як і рогові, відповідає відлуння, і відповідь ця перебуває в такому ж співвідношенні зі словами, як і відлуння – зі звуками рога: «Был лишь орудьем рог, дабы в горах / Пленительное эхо пробуждать» – «Петь

песнь земли ты должен, чтоб в сердцах / Пленительное эхо пробуждать...» (Иванов, 1995в, с. 125).

В обох випадках увиразнена підпорядкована, посередницька роль творчого суб'єкта. Він – медіатор, присутній і на верхньому, і на нижньому рівнях метафоричної конструкції, з'єднує їх, але при цьому водночас вибудовує розходження між її членами. Це медіатор універсальний, адже «отзывный глас» (Иванов, 1995в, с. 125), що чує поет, він же сам й озвучує, він – той, хто «слышит песнь и слышит отзвук» (Иванов, 1995в, с. 125). У вірші в результаті постає метафоричне середовище, у якому одна реалія вподібнена до іншої, унаслідок чого виникає цілісне переживання творчості в її стосунках зі світобудовою.

Ще складніша побудова – у циклі «Ліра й Вісь» (збірка «Світло вечірне»). У центрі його – поезія, яка будує світ: «О солнечная Лира, / Чей рокот глубь эфира, / Под пень аонид, / Колеблет правой мерою / И мир мятежный строит» (Иванов, 1996в, с. 94). Знову ми бачимо тут метафоричний ряд: ліра – сонце – колісниця. Ще один метафоричний ряд – допоміжний, заснований на взаємоподібненні частин членів першого ряду: струна ліри – промінь сонця – вісь колісниць. Власне, подібність частин і слугує основою для метафори, тому частини у вірші заступають свої цілі. Ліра вподібнюється сонцю в першому вірші через епітет («О солнечная Лира...» (Иванов, 1996в, с. 94)) і безпосередньо в другому («От Бога в сердце к Богу в небе / Струной протянутая Ось» (Иванов, 1996в, с. 94)). Уподібнення колісниць, навпаки, явне в обох віршах: «За осью ось ломается / У поворотной меты: / Не буйные ль кометы / Ристают среди полей?...» (Иванов, 1996в, с. 94); «Ристатель! Коль у нижней меты / Квадриги звучной дрогнет ось...» (Иванов, 1996в, с. 94).

При цьому вибудовуються й проміжні взаємозв'язки: «струной протянутая ось». Вісь тут стає символом єдності світобудови, як й уподібнена їй струна ліри: «На Отчем стебле – колос в поле, / И Солнца – на Его оси» (Иванов, 1996в, с. 94). Вісь – і, отже, Ліра – з'єднує людину зі світобудовою і, виходить, стає внутрішньою частиною людини. Саме цим пояснюємо таке звернення до Бога («О Ты, Кто в солнца нас поставил» (Иванов, 1996в, с. 94)).

Загальна модель світобудови саме така: єдина Вісь-Ліра, розділяючись, пронизує творчі свідомості («О дай мне плыть, святая Лира /... Одною из согласных лун» (Иванов, 1996в, с. 94)). Кожен поет – покараний Фаетон, він терпить муки цього покарання, але саме в цей момент він відчуває себе пронизаним Сонцем, відчуває, що перетворюється на Сонце.

У цьому вірші поступово щезає грань між уподібненням і перетворенням. До того ж перетворення, що відбуваються тут, глибоко закономірні. У першій строфі йдеться про єдність світобудови й вона конкретно втілюється. Власне, ефект утілення і створений цим ланцюгом взаємоуподібнень, про який уже йшлося. При цьому доля Фаетона прирівняна до долі колісниці, на якій він зазнав катастрофи й був спалений Сонцем, і в цій ситуації Сонце й колісниця, вісь і промінь виявляються чимось єдиним, об'єднаним знищенням (до того ж Фаетон – син Геліоса, і це ще одна підстава для уподібнення). А переживання цього знищення пов'язує Фаетона й поета, саме цим пояснюємо такий початок першого вірша циклу: «Слепец, в тебя я верю, / О, солнечная Лира...» (Иванов, 1996в, с. 94), у цьому випадку єдині промінь і струна. У результаті стає зрозумілим, що Ліра й вісь єдині, адже вісь колісниці Геліоса справді є віссю світобудови, отже, єдність реалізована завдяки всеосяжній прихованій присутності Сонця-Геліоса.

Утіленням такої єдності є, як і в низці інших віршів, взаємопроникнення язичництва й християнства, Зевс і Бог-Отець виявляються рівними в правах (Порівняємо: «Есть Зевс над твердью – и в Эребе» – «Поет «Да будет» Отчей воле /В кромешной тьме и в небеси» (Иванов, 1996в, с. 94)). Перша строфа другого вірша, по суті, являє собою процес означення лише однієї глибинної закономірності: загальної динаміки й водночас структурованості світобудови. Найчастіше трапляється конструкція, у якій єдине проявляється й живе в різному, навіть протилежному: Зевс – «над твердью – и в Эребе», Бог – «в сердце» і «в небе», «Отча воля» – «в кромешной тьме и в небеси» (Иванов, 1996в, с. 94). Але різні сутності, у яких проявляється єдине, теж виявляють щось спільне. По суті, протилежності тут дуже чітко розведені, і саме це дає можли-

вість для виявлення активного в них єдиного. Власне, Зевс і Бог-Отець – лише різні імена цього єдиного. У процесі означення й виявляється це, і, таким чином, світобудову можна собі уявити як кристалічну решітку, грані якої з'єднують різні явища на основі єдності сутностей, проявлених у них. У такий спосіб сутність отримує щораз точніше позначення.

Бог (Бог-Отець або Зевс), з'єднує, як видно з другого вірша, верх і низ і є, отже, віссю світобудови. Але такою ж віссю виявляється й Ліра, тому що вона теж з'єднує особистість зі світобудовою: «От Бога в сердце к Богу в небе / Струной протянутая Ось / Поет...» (Иванов, 1996в, с. 94) – саме в той момент, коли Вісь, що поєднує елементи світобудови, водночас з'єднує серце з небом, вона в такий спосіб перетворюється на струну, частину Ліри. При цьому Ліру означувано в координатах, знову ж таки, язичництва й християнства, вона і «солнечная Лира» (перший вірш), і «святая Лира» (другий вірш) (Иванов, 1996в, с. 94). Обидва ці позначення в тексті пов'язані з явною присутністю суб'єкта поетичної творчості («... в тебя я верую, / О, солнечная Лира...», «О, дай мне плыть, святая Лира...» (Иванов, 1996в, с. 94)), тобто струна є особистісною творчою іпостасю осі. Отже, завдяки існуванню цієї іпостасі сама світобудова стає внутрішньо поетичною, а поет – співмірним світобудові: «Чей рокот глубь эфира, / Под пенье аонид, / Колеблет правой мерою / И мир мятежный строит...»; «О дай мне плыть, святая Лира, / Средь мусикейского эфира / Одною из согласных лун» (Иванов, 1996в, с. 94).

Так виникає ще один подвійний образ, заснований на взаємопроникненні протилежностей: «світобудова – поезія», вони однієї природи в усіх своїх реаліях. Цим пояснюють і приховану полеміку з Ф. Тютчевим, що виникає в другому вірші: «Лишь на мгновенье, незаконный, / Слепой кометы бег уклонный / Касается вселенских струн» (Иванов, 1996в, с. 94), у В. Іванова не може бути незаконної комети, як не може бути ситуації, коли «душа не то поет, что море», якщо вона справді співає.

Цікаво, що в третій строфі другого вірша вісь – символ єдності світобудови – знову виникає, але вже в зміненому вигляді.

Вона вміщена всередину світобудови, в одну з реалій («Квадриги звучної дрогнет ось» (Іванов, 1996в, с. 94)). Тут колісниця уподібнена підспудно лірі, про це говорить епітет «звучної». У наступній строфі в аналогічній ситуації вміщення всередину однієї з реалій виявляється людська особистість: «О Ты, Кто в солнца нас поставил!» (Іванов, 1996в, с. 94). Але, перебуваючи всередині Сонця, вона водночас є частиною осі («И солнца – на его оси» (Іванов, 1996в, с. 94), як сказано в першій строфі), тобто особистість виявляється водночас простроменою й променями сонця, як Фаетон, і вісью світобудови, і струною Ліри. Власне, символи осі – Ліри – променя й організують текст так, що він стає втіленням структурованості й водночас плинності світобудови.

Висновки. Отже, ми простежили, що поет устанавлює кілька рівнів метафоризації. Важко сказати, який із них реальний, який ідеальний. Метафори будують легкі мости, якими думка поета непомітно переходить з одного рівня на інший. Виникає своєрідний синтез, речі стають прозорими, рухливими, вони виявляються пронизаними висхідними струменями. Саме такий динамічний буттєвий символ дає можливість сконцентрувати

й оживити змісти, що вже відійшли, взаємодіяти зі світовим культурним контекстом. Цей динамічний буттєвий символ має певну структуру. Вона нагадує структуру кристалів, якими, судячи з мемуарів, дуже цікавився В. Іванов, і відбиває його уявлення про світ як про кристал, грані якого окремі й самоцінні, однак глибинно єдині, до того ж ця єдність живе в кожній із граней. Вичленована структура проявляє також основну тенденцію іванівської творчості: змогляд безпосереднього почуття, інстинкту, тобто героїчна спроба за допомогою раціонального осягання, аналізу прорватися до відчуття злитості всього з усім.

Перспективи подальших досліджень убачаємо, по-перше, у вивченні системи метафор і символів в інших творах В. Іванова, насамперед у поемах «Дитинство» й «Людина». По-друге, проведений аналіз уможливує виявлення подібних структур на рівні не тільки окремого твору, а й більш складного жанрового ансамблю, якими є, наприклад, цикл «Римський щоденник» або «Повість про Світомира царевича». Крім того, така метафорична структура може бути знайдена у творчості інших авторів кола молодших символістів, наприклад, в А. Белого й О. Блока.

ЛІТЕРАТУРА

- Баевский В.** Русский символизм. Возникновение символизма как нового искусства. *Коровин В. (ред.) История русской литературы XX – начала XXI века.* Москва : Владос, 2014. Часть I : 1890–1925 годы. С. 244–348.
- Барзах А.** Материя смысла. *Иванов Вяч. Стихотворения. Поэмы. Трагедия.* Санкт-Петербург : Академический проект, 1995. Книга I. С. 7–21.
- Белый А.** Магия слов. *Белый А. Символизм как миропонимание.* Москва : Республика, 1994. С. 130–142.
- Бройтман С.** Из лекций по исторической поэтике: Слово и образ. Тверь : Тверской гос. университет, 2001. 66 с.
- Гофман В.** Язык символистов. *Литературное наследство.* Москва : Издательство журнально-газетное, 1937. Т. 27–28. С. 54–105.
- Ермилова Т.** Теория и образный мир русского символизма. Москва : Наука, 1989. 176 с.
- Иванов Вяч. Две стихии в современном символизме. *Иванов Вяч. Родное и вселенское.* Москва : Республика, 1994. С. 147–169.
- Иванов Вяч. Ницше и Дионис. *Иванов Вяч. Родное и вселенское.* Москва : Республика, 1994. С. 26–35.
- Иванов Вяч. О кризисе гуманизма. К морфологии современной культуры и психологии современности. *Иванов Вяч. Родное и вселенское.* Москва : Республика, 1994. С. 103–113.
- Иванов Вяч. Спорады. *Иванов Вяч. Родное и вселенское.* Москва : Республика, 1994. С. 73–90.
- Иванов Вяч. Стихотворения. Поэмы. Трагедия. Санкт-Петербург : Академический проект, 1995. Книга 1. 476 с.
- Иванов Вяч. Стихотворения. Поэмы. Трагедия. Санкт-Петербург : Академический проект, 1995. Книга 2. 431 с.
- Жирмунский В.** Метафора в поэтике русских символистов. *Новое литературное обозрение.* 1995. № 35. С. 222–249.

Косиков Г. Два пути французского постромантизма. Символисты и Лотреамон. *Косиков Г. (ред.) Поэзия французского символизма. Лотреамон. Песни Мольдорура.* Москва : Издательство МГУ, 1993. С. 5–62.

Якобсон Р. Новейшая русская поэзия. набросок первый: Подступы к Хлебникову. *Якобсон Р. Работы по поэтике.* Москва : Наука, 1987. С. 272–323.

REFERENCES

- Bayevsky, V.** (2014) Russky simbolizm. Vosniknovenie simbolizma kak noveyshego iskusstva [Symbolism. The emergence of symbolism as a newest art]. In V. Korovin (Ed.), *Istoriya russkoy literatury XX-nachala XXI veka – The history of Russian literature of the XX-XXI centuries. Part I. 1890–1925* (pp. 244–348). Moscow : Vlado [in Russian].
- Barsah, A.** (1995) Materiya smyisla [Matter of meaning]. In Ivanov, V. *Stikhotvoreniya. Poemy. Tragediya – Poetry. Poems. Tragedy.* Book I (pp. C. 7–21). Saint Petersburg : Academic Project [in Russian].
- Beliy, A.** (1994) Magiya slov [The magic of words]. In Beliy, A. *Simvolizm kak miroponimanie – Symbolism as a worldview* (pp. 130–142). Moscow : Republik, [in Russian].
- Broytman, S.** (2001) *Iz lektsiy po istoricheskoy poetike: Slovo i obraz [From lectures on historical poetics : Word and image]*. Tver : Tver State University [in Russian].
- Gofman, V.** (1937) Yazyk simbolistov [The language of the symbolists]. In *Literaturnoe nasledstvo – Literary legacy* (Vol. 27–28), (pp. 54–105). Moscow : Publishing magazine and newspaper [in Russian].
- Ermilova, T.** (1989) *Teoriya i obraznyiy mir russkogo simbolizma [Theory and figurative world of Russian symbolism]*. Moscow : Science [in Russian].
- Ivanov, V.** (1994a) Dve stihii v sovremennom simbolizme [Two elements in modern symbolism]. In: Ivanov, V. *Rodnoe i vselenskoe – Native and universal*, (pp. 147–169). Moscow : Republik [in Russian].
- Ivanov, V.** (1994b) Nitshe i Dionis [Nietzsche and Dionysus]. In Ivanov, V. *Rodnoe i vselenskoe – Native and universal*, (p. 26–35). Moscow : Republik [in Russian].
- Ivanov, V.** (1994c) O krizise gumanizma. K morfologii sovremennoy kulturyi i psikhologii sovremenosti [On the crisis of humanism. To the morphology of modern culture and psychology of modernity]. In Ivanov, V. *Rodnoe i vselenskoe – Native and universal*, (pp. 103–113). Moscow : Republik [in Russian].
- Ivanov, V.** (1994d) Sporady [Sporades]. In Ivanov, V. *Rodnoe i vselenskoe – Native and universal*, (pp. 73–90). Moscow: Republik [in Russian].
- Ivanov, V.** (1995a) *Stikhotvoreniya. Poemy. Tragediya. Kniga 1. [Poetry. Poems. Tragedy. Book 1]*, Saint Petersburg: Academicesky proekt [in Russian].
- Ivanov, V.** (1995b) *Stikhotvoreniya. Poemy. Tragediya. Kniga 2. [Poetry. Poems. Tragedy. Book 2]*. Saint Petersburg: Academicesky proekt [in Russian].
- Zhirmunskiy, V.** (1999) Metafora v poetike russkikh simbolistov [Metaphor in the poetics of Russian symbolists]. In *Novoe literaturnoe obozrenie – New literary review*, 35, 222–249 [in Russian].
- Kosikov, G.** (1993) Два пути франсузского постромантизма. Символисты и Лотреамон [Two ways of French post-romanticism. Symbolists and Lotreamon.] In Kosikov, G. (ed.) *Poeziya frantsuzskogo simbolizma. Lotreamon. Pесni Moldorora – Poetry of French symbolism. Lotrehamon. Moldoror's Songs*, (pp. 5–62). Moscow: Moscow State University Publishing House [in Russian].
- Yakobson, R.** (1987) Noveyshaya russkaya poeziya. Nabrosok pervyy: Podstupyi k Hlebnikovu [The latest Russian poetry. Sketch first: Approaches to Khlebnikov]. In: Yakobson R. *Raboty po poetike - Writings on Poetics*, (p. 272–323). Moscow: Science [in Russian].